

ДІАЛЕКТИЧНИЙ МАТЕРІАЛІЗМ ЯК НЕРОЗВ'ЯЗАННЯ ПСИХОФІЗИЧНОЇ ПРОБЛЕМИ

Сепетий Д.П.

Запорізький державний медичний університет

У статті досліджено питання про те, чи розв'язує діалектичний матеріалізм психофізичну проблему. Проаналізовано тлумачення В.І. Леніним змісту філософського поняття матерії, теорію про свідомість як відображення та теорію Ф. Енгельса про рівні організації та форми руху матерії. Виявлено суттєві недоліки цих підходів. Обґрунтовано думку, що діалектичний матеріалізм не дає задовільного пояснення того, як свідомість може бути матеріальним утворенням. Звертається увага на важливість всебічного дослідження і розвитку нематеріалістичних підходів до розуміння природи свідомості.

Ключові слова: свідомість, матерія, психічне, фізичне, суб'єктивність.

Постановка проблеми. Проблема розуміння природи свідомості (психіки) як особистої царини суб'єктивності (суб'єктивного «виміру») та її відношення до фізичної реальності (зокрема тіла людини та мозку) – психофізична проблема – є класичною для філософії, але вона не втрачає своєї актуальності, про що свідчать дискусії останніх кількох десятиліть в англійській філософській літературі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Починаючи з 1970-х років, психофізична проблема привертала все більше й більше уваги філософів світу і стала центральною темою дискусій в академічній філософії англійських країн (переважно, в руслі аналітичної традиції). Цей зростаючий інтерес зумовлений з тим, що, незважаючи на величезні успіхи в розвитку науки (зокрема, нейронауки та кібернетичних наук), свідомість (психіка) залишається онтологічною таємницею. Читач на пострадянському просторі мало ознайомлений з цією дискусією і проблематикою поза діалектико-матеріалістично трактованою «головного питання філософії»; хоча в Росії здійснено й видано переклади кількох з найважливіших праць з цієї теми Г. Райла, Х. Патнема, Д. Деннетта, Дж. Серля, Д. Чалмерса, Т. Нагеля, К. Поппера, а також кілька монографій російських авторів (В. Васильєв, Н. Юліна, Д. Іванов, Д. Волков) з обговоренням різних аспектів дискусії з аналітичної філософії свідомості і спробами її розвитку. Щойно в «Антології сучасної аналітичної філософії» [1] вперше опубліковано українською мовою кілька важливих статей Т. Нагеля, Дж. Серля, Ф. Джексона, Д. Деннета та Д. Чалмерса. У раніше опублікованих статтях ([2], [3]) я обговорював важливі аргументи у сучасній аналітичній філософії та у філософії К. Поппера, які свідчать про неможливість задовільної матеріалістичної теорії свідомості.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Одне з питань, яке потребує обговорення в контексті психофізичної проблеми: чому не задовольнятися тим розв'язанням, яке пропонує діалектичний матеріалізм? (Тут і далі під діалектичним матеріалізмом я маю на увазі марксистсько-ленінську філософію в її природничому аспекті, на відміну від т.зв. історичного матеріалізму, що стосується історичного розвитку суспільства як детермінованого розвитком «продуктивних сил».) Зокрема, з огляду на ті вагомі аргументи проти матеріалізму, які висувуються в сучасній філософії, діалектичний матеріаліст міг би заперечити, що, можливо, ці аргументи не знаходять задовільної відповіді в рамках таких «західних» матеріалістичних течій як теорія тотожності свідомості з мозком, біхевіоризм та функціоналізм, але на них легко відповісти з точки зору діалектичного матеріалізму. З іншого боку, діалектичний матеріалізм має чимало спільного з

деякими теоріями «західної» філософії свідомості, які часто називають *нередуктивним матеріалізмом*. Тож зрозуміло, що ми не маємо ігнорувати те розв'язання, яке пропонується діалектичним матеріалізмом, а маємо його уважно проаналізувати й дати йому обґрунтовану оцінку.

Цілі статті: здійснити аналіз головних специфічних аспектів (складових, «підтеорій») філософії свідомості діалектичного матеріалізму і оцінити, чи розв'язують вони (задовільним чином) проблему розуміння природи свідомості (психіки) та її відношення до фізичної реальності (тіла, мозку).

Виклад основного матеріалу дослідження. Діалектичний матеріалізм стверджує, що «у світі немає нічого, крім матерії, що рухається» [4, с. 167], але водночас протиставляє матерії свідомість як її «діалектичну протилежність». По суті (якщо діалектичний матеріалізм взагалі є матеріалізмом), мова йде про те, що існує лише матерія, що рухається, а свідомість (психіка) – це певна особлива властивість (комплекс властивостей) чи стан чи аспект матеріальних процесів, або, вживаючи канонічного терміну Ф. Енгельса, «форма руху» матерії. Можна виділити три основні специфічні складові діалектичного матеріалізму, що відрізняють його від (всіх або більшості) інших матеріалістичних теорій:

- ленінські тлумачення змісту поняття матерії;
- ленінська «теорія відображення»;
- теорія Ф.Енгельса про рівні організації та форми руху матерії.

Розглянемо ці складові по черзі.

1. Ленінські тлумачення змісту поняття матерії. Поняття матерії як фізичної реальності

У полемічній праці «Матеріалізм та емпіріокритицизм» (1908) [4], Ленін зробив два твердження, які були канонізовані радянською діалектико-матеріалістичною філософією як визначення поняття матерії. Обидва ще в 1930 р. були піддані вичерпній та нищівній критиці О.Ф. Лосевим у праці «Діалектика міфу» [5]. (Правда, Лосев не згадував прізвище автора критикованих ним визначень.) На нещастя Лосева, діалектичний матеріалізм мав у своєму розпорядженні – на щастя, не має зараз – дуже «переконаливий» «аргумент»: відразу після публікації «Діалектики міфу» Лосев був заарештований, засуджений на 10 років позбавлення волі і був відправлений відбувати покарання у табір з будівництва Біломорсько-Балтійського каналу. Хоча через 2 роки він і був звільнений і зміг продовжувати – з великим успіхом – філософську працю, але він вже ніколи не дозволяв собі писати про діалектичний матеріалізм загалом, і про ленінські визначення поняття матерії зокрема, інакше як зі схваленням.

Перше «канонічне» визначення поняття матерії, дане В.І. Леніним, таке: «Матерія є філософська категорія для означення об'єктивної реальності, яка дана людині в її відчуттях, яка копіюється, фото-

графується, відображається нашими відчуттями, існуючи незалежно від них» [4, с. 120].

Але ж свідомість (психічні стани) не «копіюється, фотографується, відображається нашими відчуттями, існуючи незалежно від них!» Отже, згідно з цим визначенням, свідомість нематеріальна! І вона існує. Отже, не все існуюче є матерією.

Більше того, хоча Ленін, як матеріаліст, стверджує, що матерія первинна, а свідомість вторинна, але згідно з визначенням усе навпаки – *матерія визначається через відчуття, тобто через свідомість (психічне)*. Отже, *матерія є вторинною по відношенню до свідомості за визначенням (Леніна)*.

Подібну критику висловлював О.Ф. Лосев: «В понятті матерії не мислиться зовсім нічого суб'єктивного, та й самі матеріалісти стверджують, що матерія – вічна і що вона існувала раніше життя та живих істот з усіма їх сприйняттями. Отже, посилення на зв'язок з зовнішніми відчуттями ні в якому смислі нічому не допомагає» [5, с. 505].

Друге твердження Леніна, канонізоване діалектичним матеріалізмом як визначення поняття матерії, таке: «Єдина «властивість» матерії, з визначенням якої зв'язаний філософський матеріалізм, є властивість бути об'єктивною реальністю, існувати поза нашою свідомістю» [4, с. 254].

Але ж за такого тлумачення поняття матерії втрачає будь-який смисл, що має хоч якийсь відношення до дискусії між матеріалізмом, дуалізмом та ідеалізмом. Діалектичний матеріалізм (як вчення про те, що не існує нічого, крім матерії) виявляється зовсім не матеріалізмом (у традиційному смислі слова) а порожньою тавтологією: «Об'єктивно існує лише те, що об'єктивно існує».

Ось як характеризував таке тлумачення О.Ф. Лосев (рос. «подлог» я переклав як «фальшування»): «Останнім часом матеріалісти вдалися просто до фальшування. Вони оголосили матерію не чим іншим, як *принципом реальності*, а матеріалізм просто вченням про об'єктивність речей і світу. Але тут залишається тільки розвести руками. Якщо матерія речі є реальність речі і більш нічого, то матеріалісти – Платон, Аристотель і Плотін, бо вони визнавали реальність космосу і навіть давали його чудову діалектику; матеріалісти – усі батьки Церкви, тому що вони визнавали реальність Бога, реальність творення світу, реальність творення і гріхопадіння людини, реальність Христа і всієї євангельської історії, реальність загибелі і порятунку людей тощо. Таким чином, фальшування стає очевидним: матерія зовсім не є просто реальність, але це – *специфічна реальність*» [5, с. 505-506].

Як, у такому разі, можливо коректно визначити поняття матерії? Очевидно, що це визначення має спиратися на об'єктивні властивості, а не відсилати до свідомості (психіки). Воно має відповідати традиційному смислу цього слова в дискусіях про свідомість – смислу, який надає смислу розрізненню матеріалізму, дуалізму, ідеалізму, нейтрального монізму. На мою думку, таким вимогам відповідає ототожнення матерії з фізичною реальністю, проте поняття фізичної реальності потребує тлумачення у свою чергу.

По-перше, фізична реальність не повинна розумітися надто вузько, як лише те, що описується в термінах фізики. Зрозуміло, що об'єкти та процеси, які досліджуються хімією, а також (принаймні, оскільки ми не торкаємося психіки тварин) біологією так само матеріальні, як і об'єкти та процеси, які досліджує фізика. Що між ними спільного, на основі чого вони всі підпадають під категорію матерії або фізичної – у широкому смислі – реальності? Спільним є те, що в усіх цих випадках ми маємо справу з фізичними тілами, які характеризуються певним взаємним розташуванням у просторі, змінами цього розташування з часом (тобто, рухом, його напрям-

мом, швидкістю, прискоренням тощо), регулярностями (закономірностями) цього руху і того, як одні тіла впливають на рухи інших тіл і зазнають впливу з їх боку. Очевидно, що поняття фізичної реальності (матерії) охоплює й сам простір з його специфічними властивостями (що описуються фізичними поняттями полів та хвиль) впливати у різноманітні закономірні способи на рухи розташованих у ньому фізичних тіл. Таким чином, поняття матерії, фізичної реальності в широкому смислі охоплює фізичні тіла як носіїв взаємного просторового розташування, що змінюється з часом, різні аспекти цього розташування та динаміки, включаючи закони руху та взаємодій ($\equiv$ впливів на рухи) і «сполучені» з цими законами властивості (маса, електричний заряд, поля, хвилі). Можемо назвати цю об'єднуючу властивість *концептуальною зводимістю до просторових відношень та їх змін у часі*.

По суті цю ж думку раніше висловлював відомий сучасний американський філософ свідомості Томас Нагель: «...ми маємо з'ясувати, що робить якісь нові відкриті властивості чи явища фізичними. Оскільки клас відомих фізичних властивостей постійно розширюється, фізичне не може визначитися в термінах понять та теорій сучасної фізики, воно має бути більш загальним. Нові властивості вважаються фізичними, якщо вони відкриваються через *пояснювальну виводимість* з тих, що вже належать до цього класу. Цей повторюваний процес *починається з фундаменту знайомих, спостережуваних просторово-часових явищ...*» [6, с. 183] (Курсив мій).

Такий підхід добре зберігає й осмислене розбіжності між різними напрямками, що мали й мають місце в філософії свідомості. В цьому легко переконатися, якщо запитати: в чому принципова відмінність між матеріалістичним та дуалістичним розумінням людини та природи свідомості? Відмінність, очевидно, у тому, що матеріалісти вважають, що людина – це не що інше як людське тіло – складна фізична система, що складається в кінцевому рахунку з атомів і дрібніших мікрочасточок; а свідомість (психіка) – це *не що інше* як деякі структури, процеси чи аспекти функціонування особливо складноорганізованої підсистеми в тілі людини, мозку, хоча й описані не в термінах фізики, а «менталістською мовою». Тут немає нічого, крім фізичних тіл (частин і часточок тіла людини), певним чином взаємно розташованих у просторі, і дуже складної динаміки змін цього розташування (рухів у тілі, зокрема, мозку людини). Натомість, з точки зору дуалізму, свідомість (психіка) як суб'єктивний «вимір» – це щось крім, понад усі ці часточки з їх розташуванням у просторі та їх рухами.

Зауважимо також, що за такого підходу, визначальна ознака фізичного виявляється природним розширенням Декартова «атрибуту протяжності» (тоді як суб'єктивний, феноменальний характер є аналогом Декартова «атрибуту мислення», охоплюючи не лише власне мислення, але й відчуття, емоції, воління).

2. Теорія відображення та «матеріальне, передане в голову»

Ленінська теорія відображення говорить, що свідомість – це прояв універсальної властивості природи, відображення – вища форма відображення, яка розвивається еволюційним шляхом з нижчих форм, наявних вже в неорганічній природі, – таких, як сліди на снігу чи відображення у воді? На жаль, це – не більше, ніж метафора, яка насправді нічого не пояснює. Все «пояснення» зводиться до того, що вводиться поняття, під яким об'єднуються явища, зовсім різні за своєю природою (хоча в живій природі і пов'язані функціонально), і на цій підставі ці явища оголошуються різними формами одного й того ж самого – відображення, що оголошується універсальною властивістю матерії.

Нагадаю, що згідно з цією теорією поняття відображення об'єднує:

- (1) відображення у власному, буквальному, вузькому смислі (зображення, сліди, відбитки тощо);
- (2) фізичні процеси в тілах живих істот, які виникають як реакція на зовнішні впливи (подразнення);
- (3) свідомість (відчуття, емоції, ідеї тощо).

Але ж очевидно, що сліди і відбитки або якісь зображення (тобто відображення в більш-менш прямому смислі) – це зовсім не те саме, що процеси реагування на зовнішні подразники; а свідомість як суб'єктивний «вимір» – це щось третє, не подібне ані до першого, ані до другого.

Відбитки й несвідомі реакції – явища фізичної природи – щось таке, що можливо побачити або уявити по аналогії з видимими об'єктами та процесами. Це – фізичні тіла, структури й процеси, що характеризуються такими властивостями як розмір, форма, розташування у просторі, колір тощо, – те, що може бути описане в фізичних термінах.

Відчуття, емоції, ідеї тощо – це щось, що не має фізичних характеристик. Вони не мають розміру, форми, фізичних координат, кольору тощо. Їх неможливо бачити чи сприймати на догик – їх можливо лише суб'єктивно пережити й мислити. Вони утворюють особливу царину – царину суб'єктивного, свідомість. Вони належать до «внутрішнього світу» людини як психічного суб'єкта, **Я** – на відміну від зовнішнього світу – фізичної, матеріальної реальності.

Теорія відображення не пояснює як свідомість, царина суб'єктивності, психічний суб'єкт (**Я**) з його «внутрішнім світом», може еволюційно розвинутися з чогось, що не має свідомості-суб'єктивності.

Прибічники теорії відображення об'єднують одним словом речі зовсім різної природи (хоча, у випадку живої природи, й об'єднані функціонально, – що надає цій операції видимість законності) – і вважають, що цим словесним трюком розв'язали проблему й довели, що свідомість має ту ж саму (матеріальну) природу, що й інші «форми відображення». Але насправді це – лише гра словами. Так, начебто від того, що ми назвемо дві різні речі одним і тим же словом, вони стануть однією й тією ж річчю!

Звичайно, можна сказати, що наша свідомість відображає зовнішній світ, матеріальну реальність, але лише у дуже тривіальному смислі: що вона має справу з зовнішнім світом і може набувати знання про нього (хоча й не лише про нього, але й про себе саму, а також про абстрактні об'єкти та відношення, як в математиці), що наші ідеї про фізичний світ можуть бути істинними. «Відображення» в цьому смислі означає просто *відповідність*. В якомусь більш конкретному й «матеріальному» смислі твердження про те, що свідомість – це відображення, не витримує критики.

Теорія про свідомість як відображення нагадує відоме висловлювання Маркса: «ідеальне – це не що інше, як матеріальне, пересажене в людську голову й перетворене в ній» [7, с. 23]. Альбер Камю характеризував це визначення як «надзвичайно грубе» та «позбавлене будь-якого сенсу»: «Питання про те, яким чином «матеріальне» може бути «пересажене в голову», видається дрібницею порівняно з необхідністю визначити, що ж це за «перетворення» [8, с. 272-273]. З такою оцінкою важко не погодитись. Справді, уявіть собі дослідника, який розтинає чийсь голову і пересаджує туди яблуко, сподіваючись таким чином дізнатися, якою є ідея яблука. Зрозуміло, що висловлювання про «пересадження матеріального в голову і перетворення в ній на ідеальне» не слід розуміти буквально, що це – лише метафора, яка добре підходить під характеристику Людвіг фон Мізеса, який писав, що при поясненні свідомості «матеріалісти не сувували

нічого, крім метафор та аналогій», які «несуттєві й нічого не пояснюють» [9, с. 74].

3. Теорія Ф. Енгельса про рівні організації та форми руху матерії

Фрідріх Енгельс запропонував теорію про те, що існує кілька рівнів організації матерії, яким відповідають особливі «форми руху» [10]. Він виділяв такі рівні організації матерії і відповідні «форми руху»: механічний, фізичний, хімічний, біологічний, соціальний. Соціальний рівень – це рівень людини як суспільної істоти. При цьому, за теорією Енгельса, діють три головні принципи:

- 1) форми руху необхідно розглядати з урахуванням рівня організації матерії – кожному рівню відповідають свої форми;

- 2) між формами руху різних рівнів існує генетичний взаємозв'язок: вищі виникають на базі нижчих;

- 3) вищі форми руху специфічні і *незводимі до нижчих*.

Свідомість – це форма руху матерії на вищому, соціальному рівні її організації. Діалектичний матеріалізм визнає, що *свідомість не зводиться до фізичних характеристик* (хоча й виникає на їх основі), тому він може відхилити стандартні аргументи проти матеріалізму.

Ця теорія створює видимість, що незводимість свідомості (психіки) до фізичних структур і процесів не є чимось унікальним, ніби така незводимість є звичайною річчю у природі, ніби хімічне незводиме до фізичного, біологічне – до хімічного й фізичного тощо. Але ця видимість оманлива. Правда, поняття зводимості/незводимості мають кілька різних смислів, і в деяких з них справді деякі хімічні властивості можуть виявитися незводимими до фізичних, а біологічні – до хімічних і фізичних. Але ці смисли «незводимості» не мають відношення до суті справи.

Унікальність свідомості (психіки) як царини суб'єктивного – в тому, що вона є незводимою до фізичного у тому смислі, який і є визначальним для поняття фізичної реальності (матерії) – вона є *концептуально незводимою до просторових відношень та їх змін у часі*.

Все, про що говорить хімія, і все, про що говорить біологія, якщо це не зачіпає психіки як царини суб'єктивного (яка, мабуть, є не лише у людей, але й у тварин, принаймні вищих), концептуально зводиться до фізичного. Хімічні процеси – це не що інше, як комплекси фізичних рухів (з'єднання, роз'єднання, перегрупування у нові молекулярні структури) фізичних об'єктів (атомів, іонів), що описуються спрощеною мовою (мовою хімії). Так само, вся фізіологія – це різноманітні структури й рухи фізичних часточок в тілі тварини чи людини; вся поведінка (звичайно, якщо не вважати поведінкою суб'єктивні переживання й мислення) – це з очевидністю не що інше як рухи різних частин тіла – рук, ніг, щелеп, лап, хвостів тощо.

Концептуальна незводимість до просторових відношень та їх змін у часі насправді має місце лише у випадку свідомості (психіки), а також створюваної свідомостями людей *інтерсуб'єктивної царини смислів*, висловлених у мові (включно з особливою мовою музики та інших видів мистецтва).

За Енгельсом, свідомість є формою руху матерії на вищому, соціальному рівні її організації. Але якщо під рухом матерії розуміти зміни розташування матеріальних об'єктів (фізичних тіл) у просторі, ті або інші аспекти просторової динаміки (у тому числі можливо існуючі «емерджентні» закони руху, що вступають в дію за наявності специфічних складних матеріальних структур, на вищих рівнях організації матерії), то свідомість, суб'єктивні психічні стани не є формою руху матерії.

Під рухом матерії слід розуміти *зміни з часом просторового розташування тих або інших ма-*

теріальних об'єктів, а не будь-які зміни будь-чого. В русі матерії немає нічого суб'єктивного. Якщо не припускати, що свідомість є чимось *нефізичним*, і що вона впливає на фізичні процеси (в мозку), то кожна мікрочасточка матерії рухається і (в результаті впливу інших фізичних тіл) змінює швидкість і напрям руху *чисто автоматично за законами фізики, нічого не відчуючи й не усвідомлюючи*. Фізичні (гравітаційні, електромагнітні) поля теж не є суб'єктами, здатними суб'єктивно переживати й усвідомлювати. І більше у цій (чисто фізичній, послідовно матеріалістичній) картині світу ні для чого немає місця. (Макрофізичні тіла – це не що інше як сукупності мікрочастинок, і в їх рухах немає нічого, крім рухів тих мікрочастинок, з яких вони складаються.) В цій картині немає місця для свідомості, суб'єктивного. А отже, свідомість, суб'єктивні психічні стани та процеси, є чимось *крім, понад, додатково до* усіх матеріальних об'єктів та їх рухів.

Висновки. Ленінське визначення матерії (фізичного) через відчуття (психічне) суперечить матеріалістичному вченню про первинність матерії, а визначення матерії як об'єктивної реальності перетворює матеріалізм на тавтологію про те, що об'єктивно існує те, що об'єктивно існує, що б це не було (Бог, душа, форми-ідеї Платона тощо). Теорія про свідомість як відображення не пояснює якісної специфіки свідомості як суб'єктивного, а лише об'єднує різні (фізичні і психічні) явища під однією назвою. Теорія Енгельса про різні рівні організації та форми руху матерії не пояснює радикальної якісної відмінності і нередуковності свідомості, а лише хибно применшує її значення. В цілому, діалектичний матеріалізм не розв'язує психофізичної проблеми. З огляду на це, а також на вагомі аргументи проти інших форм матеріалізму, потребують всебічного дослідження відносні переваги й недоліки нематеріалістичних теорій свідомості, проблеми, з якими вони зіштовхуються, і можливі шляхи їх розв'язання.

Список літератури:

1. Антологія сучасної аналітичної філософії, або жук залишає коробку // за наук. ред. А.С. Синиці. – Львів: Літопис, 2014. – 374 с.
2. Сепетий Д.П. Психофізична проблема та концепція трьох світів Карла Поппера // Гуманітарний вісник. – № 50. – 2012. – С. 81-93.
3. Сепетий Д.П. Три найвпливовіші аргументи проти матеріалізму у сучасній філософії свідомості // Наука, релігія, суспільство. – № 4(56). – 2013. – С. 75-82.
4. Ленін В.І. Матеріалізм і емпіріокритицизм // Ленін В.І. Повне зібранні творів. – К.: Політвидав України, 1971. – Т. 18. – 490 с.
5. Лосев А.Ф. Діалектика мифа // Лосев А.Ф. Из ранних произведений. – М.: Правда, 1990. – С. 393-599.
6. Nagel T. Panpsychism // Nagel T. Mortal Questions. – Cambridge University Press, 2008. – 214 p. – P. 181-196.
7. Маркс К. Капітал. Т. 1. // Маркс К., Енгельс Ф. Твори. – К.: Політвидав України, 1963. – Т. 23. – 847 с.
8. Камю А. Бунтующий человек. – М.: Политиздат, 1990. – 415 с.
9. Мизес Л. Теория и история. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2001. – 295 с.
10. Енгельс Ф. Діалектика природи // Маркс К., Енгельс Ф. Твори. Т. 20. – К.: Держполітвидав УРСР, 1965. – С. 319-577.

Сепетий Д.П.

Запорожский государственный медицинский университет

ДИАЛЕКТИЧЕСКИЙ МАТЕРИАЛИЗМ КАК НЕРЕШЕНИЕ ПСИХОФИЗИЧЕСКОЙ ПРОБЛЕМЫ

Аннотация

В статье исследуется вопрос о том, решает ли диалектический материализм психофизическую проблему. Проанализированы толкования В.И. Лениным содержания философского понятия материи, теория о сознании как отображении и теория Ф. Энгельса об уровнях организации и формах движения материи. Выявлены существенные недостатки этих подходов. Обоснована точка зрения, что диалектический материализм не дает удовлетворительного объяснения того, как сознание может быть материальным образованием. Обращается внимание на важность всестороннего исследования и развития нематериалистических подходов к пониманию природы сознания.

Ключевые слова: сознание, материя, психическое, физическое, субъективность.

Sepety D.P.

Zaporizhzhya State Medical University

DIALECTICAL MATERIALISM AS A NON-SOLUTION OF THE MIND-BODY PROBLEM

Summary

In the article, the issue of whether dialectical materialism solves the mind-body problem is investigated. The following points are analysed: the interpretation of the contents of the philosophical concept of matter by V.I. Lenin, the theory about the mind as reflection, and F. Engels' theory about the levels of organisation and the forms of movement of matter. The analysis reveals essential faults of these approaches. This gives reason to conclude that dialectical materialism does not provide a satisfactory explanation of how the mind can be a material formation. The importance of comprehensive investigation and development of non-materialistic approaches to understanding of the nature of the mind is emphasized.

Keywords: consciousness, a matter, mental, physical, subjectivity.